

I. KAPITOLA PŘÍSTUP A RÁMCOVÝ PŘEHLED

1 Přístup k Starému zákonu: Proč se zabýváme Starým zákonem? Jeho hodnota pro nás

1.1 Starý zákon – Bible Ježíšova a Bible rané církve

Když otevřeme náš Starý zákon, setkáme se s Bibli Ježíšovou. Je to *sбірka „svatých Písem“*, ze kterých věřící Žid Ježíš žil, jimž naslouchal, o nichž meditoval, jejichž slovy se modlil a vykládal si svůj život.

Od mládí byla Ježíšovi důvěrně známa chrámová bohoslužba. Každou sobotu navštěvoval bohoslužbu v synagoze. Tak jako každý dospělý Žid, mohl být i Ježíš vyzván představeným synagogy, aby se ujal liturgického čtení (srv. L 4). Denně recitoval „šema jisra'el“, „Slyš, Izraeli“ (Dt 6,4).

Podle evangelií obstál Ježíš v různých krizích a pokušeních za pomoci veršů ze své Bible (srv. Mt 4,13). Když ho nějaký hledající člověk prosí o radu, cituje Ježíš zcela samozřejmě slova svého svatého Písma (Mk 10,17–31). On, který mocným slovem vykládal vůli svého Otce, o sobě říká: „Nedomnívejte se, že jsem přišel zrušit Zákon nebo proroky; nepřišel jsem zrušit, nýbrž naplnit. Amen, pravím vám: Dokud nepomine nebe a země, nepomine jediné písmenko ani jediná čárka ze Zákona, dokud se všechno nestane.“ (Mt 5,17–20)

Podle líčení evangelistů umírá Ježíš se slovy žalmu na rtech (Mt 27,46; Mk 15,34: „Bože můj, Bože můj, proč jsi mě opustil?“ srv. Ž 22,2; L 23,46: „Otče, do tvých rukou odevzdávám svého ducha“, srv. Ž 31,6). Podle evangelisty Lukáše patří proto k prvním a základním činům Zmrtvýchvstalého, že objasňuje svým učedníkům Písmo (L 24,27).

I po Velikonocích zůstali první křesťané dozajista židy: v určitých hodinách se účastnili chrámových modliteb (Sk 3,1) a zdržovali se v Šalomounově slou-

poví (srv. Sk 5,12). A rovněž ve stopách svého Pána chápe raná církev náš Starý zákon jakožto svá *svatá Písma* (srv. 1K 15,3–5), která trpělivě vysvětluje (Sk 8,30nn).

Starý zákon byl Bibli Ježíšovou – a byl jedinou Bibli, kterou Ježíš a původní křesťanská obec měli.

1.2 Obtíž se Starým zákonem?

A přece pro nás není Starý zákon tak samozřejmý a bez problémů. Dlouhý časový odstup 3500–2000 let, dlouhá doba, po kterou Starý zákon vznikl (asi 1200 let), a s tím spojené rozpory vytvářejí „*srostlost s určitou dobou*“: Boží slovo určené určitému národu, v určité době, v určitých jazycích a způsobech nazírání – to vše vytváří jen obtížně překlenutelnou propast.

Co si máme ve století přírodních věd ještě počít s přesvědčením žalmů, že Bůh „zemi založil na pilířích“ (Ž 104,5) nebo že v hlubinách moře přebývá mořská obluda livjátán (Ž 104,26)? Co pro nás ještě dneska znamená, že Hospodin „trůní na cherubech“ (Ž 99,1)? Jak se nás týkají „bášanští tuři“ (Ž 22,13) nebo jak můžeme děkovat Bohu za to, že „zahubil smělé krále, krále Emorejců Síchona a bášanského krále Óga“? (Ž 135,11)

Poslední příklad nás vede ještě blíže k jádru problému: Což nemluví Starý zákon o Bohu jako o Bohu krutém a pomstychtivém? O Bohu, který libovolně vyvolí jeden národ, protežuje jej, a díky jehož (jak se zdá, téměř nacionalisticko-šovinistickému) vyvolení musí trpět všechny ostatní národy (např. Egypťané, kteří zahynuli v Rákosovém moři, nebo národy králů Síchona a Óga)? V neposlední řadě právě proto se nám takový obraz Boha zdá problematický; k Bohu Nového zákona nacházíme přístup snáze, do něho se můžeme zamílovat, vcítit se do obrazu Boha jako našeho Otce, kterého Ježíš důvěrně nazývá „Abba“, do obrazu dobrého pastýře, který jde hledat ztracenou ovci... – to je „naš“ Bůh, kterému jako křesťané věříme.

Tyto myšlenky zaměstnávaly křesťany již v 2. století. Vyloučení Starého zákona z křesťanské Bible tehdy církev zavrhla. Snaha o jeho vyloučení se pak objevila i v 19.–20. století, zčásti se zřetelným antisemitským podtextem. Otázka významu Starého zákona pro křesťany je tak i otázkou, ve které se zrcadlí vztah křesťanů a židů.

1.3 Nedostatečnost teologických „pokusů o záchranu“

Jen Ježíšova či novozákonní „prehistorie“ či pozadí?

Možný pokus o záchranu Starého zákona pro křesťanství vypadá takto: Boží zjevení se v dějinách vyvíjí. Svého vrcholu dosahuje v Ježíši, takže Starý zákon je z hlediska tohoto definitivního Božího zjevení jen něčím „předběžným“: připravuje je sice, ale je vystřídán a překonán plným zjevením v Novém zákoně. Nedostatky, jednostrannosti a nenáležitosti tak ztrácejí pro křesťana svou provokativnost a závažnost. Starý zákon se jeví jako historický relikv, jako „předstupeň“ pro vlastní „slovo Boží“, pro Nový zákon.

Pohlédneme-li blíže ukáže se, že i Nový zákon jako „čisté slovo Boží“ ukazuje na něco podobného: také tam nacházíme místa, která podle našeho chápání mluví o Bohu nedostatečným, zkreslujícím způsobem. Tak když Skutky líčí soud nad Ananiášem a Sáfírou (Sk 5) nebo když Zjevení Janovo mluví o „Božím hněvu“, který andělé vylévají na zem (Zj 16,1nn).

Jen pramen „mesiášských zaslíbení“?

„Zachraňování“ Starého zákona může vypadat také tak, že křesťanská teologie používá jistých textů k dokládání věroučných výpovědí: především obou prvních kapitol (Gn 1 – 2) jako dokladů pro 1. článek vyznání víry („Věřím v Boha... Stvořitele nebe i země“) a Gn 3 k výkladu církevního učení o „dědičném hříchu“. Žalmů se v liturgii užívá jako modliteb a písní.

Kromě prvních kapitol Bible byla pro dogmatiku, speciálně pro *christologii*, nepostradatelná především tzv. „mesiášská zaslíbení“: Ježíš je onen ve Starém zákoně zaslíbený Mesiáš Boží. Toto přesvědčení má již

pro Nový zákon základní význam, kterého se nelze vzdát. Je ovšem problematické vytrhovat ze Starého zákona jednotlivé verše, zbavovat je jejich souvislosti a označovat je za „důkazy“ Ježíšova mesiášství.

Takové jednotlivé verše často neodolají kritickému přezkoumání. Autoři novozákonních spisů a církevní Otcové vyjadřovali přesvědčení, že Ježíš je Boží Mesiáš, způsobem, který byl pro ně běžný. Jejich zacházení s Písmem bylo pro ně a jejich současníky objasněním, pro nás – v historicko-kritické perspektivě – si však jednotlivá místa sama o sobě nemohou činit nárok na průkaznost (srv. např. Mt 2,15 s Oz 11,1). O mesiášském očekávání budeme v této knize ještě podrobně mluvit (srv. kap. VI.).

Meditativně plodná a hluboká je tzv. metoda *alegorie*. Alegorie se pokouší objevit za slovním významem hlubší, duchovní smysl; učinit starý text transparentním vzhledem k přítomnosti. A tak podle církevních Otců nemluví o Kristu jen mesiášské texty, nýbrž nepřímě, skryty za smysl slov, i ostatní texty (příklad: skála, do které Mojžíš na poušti uhodil a ze které vytryskla voda – srv. Nu 20,7–11 – je podle 1K 10,4 symbolem Krista).

Ale když se opřeme dokonce jen o znění textu, které lze i z historicko-kritické perspektivy vyložit „mesiášsky“, s tímto „záchraným pokusem“ nevystačíme. V podstatě tak „zachráníme“ jen několik málo textů a veršů Starého zákona. „Zbytek“ je postradatelný a nadbytečný. Přesvědčení církve, že Starý zákon je kanonický, že je to slovo Boží, vyžaduje hlubší odůvodnění. „Christologické“ odůvodnění, poukaz na mesiášská zaslíbení, k tomu nestačí. Starý zákon není jen „předchůdcem a průkopníkem cesty Nového zákona.“ Má svou vlastní důstojnost, vlastní sílu a význam, vlastní hodnotu.

Tato teze spočívá na následující teologické úvaze: O Bohu víme nejen skrze Krista, Kristus není jediným obsahem Písma a jediným předmětem víry. Starý zákon je svědectví o zjevení, svědectví o pravé a trvale platné zkušenosti s Bohem.

Přesně vzato, struktura argumentace se od doby rané církve po dobu naší rozhodujícím způsobem změnila: prvním křesťanům šlo o to, aby na základě svého Písma svatého (Starého zákona) ukázali nárok

a význam Ježíšův. Ospravedlňovali Ježíše z hlediska Starého zákona, chtěli ukázat, že víra v Krista není v rozporu s Písmem, nýbrž v niterné jednotě s ním, ve vnitřní Boží logice a její konsekventnosti. Starý a Nový zákon mluví o jednání jednoho a téhož Boha. Dnes se břímě dokazování posunulo: Nikoli Ježíš musí být ospravedlněn před Starým zákonem, nýbrž naopak Starý zákon z hlediska Krista.

Jsou-li tyto „pokusy o záchranu“ Starého zákona pro křesťanství teologicky nedostatečné – v čem pak spočívá cena Starého zákona?

1.4 Nač je Starý zákon dobrý?

Dějinnost víry

Starý zákon je písemné zachycení dějinného Božího jednání s Izraelem. Právě dlouhá doba vzniku a časová odlehlost vůči dnešní době a kultuře ukazují ještě výrazněji než Nový zákon, že dějiny jsou vlastním místem zjevení.

Právě *polyfoničnost hlasů a pestrost* jsou pro Starý zákon charakteristické: vypravuje o každodenních zkušenostech ve velkých rodinách a kmenových svazcích, o mezinárodní moudrosti na dvoře jeruzalémských králů, o širavé sociální kritice chovatele dobytka Ámose a o síle erotiky v milostné poezii Písně písní. Slova rolníků a učenců, kněží, proroků a prorokyn – všechno to více než po 1000 let vplývalo do vznikajícího Starého zákona a představuje to jeho bohatství. „Jeho knihy nestavějí budovu neproměnných pravd; spíše dosvědčují, že Bůh uvedl do chodu dějiny, během kterých lidé objevují vždy nové stránky nepochopitelné pravdy.“ (A. Ohler) „Bůh nechtěl založit náboženství, chtěl pro sebe získat lidský rod.“ (M. Buber)

Tentýž Bůh ve Starém a Novém zákoně jako základ jednoty Písma svatého

Otec Ježíše Krista je Bohem Abrahamovým, Izakovým a Jákobovým. Takže Nový zákon není žádnou „lepší“ částí Bible, nýbrž obě části hovoří o Božích dějinách lásky, o Božím pokusu, často odsouzeném ke ztroskotání, vytvořit si lid a šířit spásu a záchranu až

na sám konec země. Je to jeden a týž Bůh, který působí jak ve Starém, tak i v Novém zákoně. Oba zákony jsou proto nerozlučně spolu spojeny. Toto je to nejhlubší odůvodnění jednoty Písma.

Proto je třeba:

► ukázat jednotu biblického kánonu věcně, obsahově, nikoli pouze historicky a časově (jako pouhou následnost) a

► odůvodňovat jednotu kánonu nejprve „teologicky“, nikoliv „christologicky“.

Toto tvrzení musíme však prokázat i ze zorného úhlu poselství Starého zákona.

Základní zkušenost s Bohem ve Starém zákoně

Ve Starém zákoně najdeme několik „*krátkých souhrnů*“ *víry*, texty na způsob vyznání víry (Dt 26,5–10; 6,20–25; Joz 24,17–18). Co vyznává Izrael jako střed své víry? Nikoliv stvoření světa Bohem, ani události ze Sínaje a sdělení Zákona a přikázání. Mluví o dějinné zkušenosti záchranu z egyptského otroctví. O této záchraně vypravuje obšírně kniha Exodus (Ex 1–14), více než 360krát se nacházejí ve Starém zákoně slovní narážky na tuto událost. Je středem starozákonního poselství, „hodinou zrodu“ víry v Hospodina. „Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví.“ (Ex 20,2) Jahve není Bůh, který spravuje svět zdálky, nýbrž ten, který se lidem přibližuje v jejich dějinné zkušenosti, který je blízký trpícím a utlačovaným, slyší jejich křik, vidí jejich bídu a projevuje se jako Zachránce. Tato dějinná zkušenost vysvobození vyústila ve výklad Božího jména „Jahve“ z hlediska víry: „Já jsem ten, který je s vámi (pro vás) jako váš Zachránce (tak, jak jsem to pro všechny časy prokázal při exodu).“

Struktura této zkušenosti izraelského lidu působí dále v mnoha knihách a textech, tak např. i v Ž 113.

	Dt 26,5–10	Ž 113,5–9
Nouze	Egyptané s námi zle nakládali, trýznili nás a tvrdě nás zotročovali (v. 6)	ležet v prachu a kalu (v. 7) být bezdětný(á) (v. 9)

	Dt 26,5–10	Ž 113,5–9
Volání o pomoc	tu jsme úpěli k Hospodinu (v. 7)	
Slyšení/ vidění	Hospodin nás vyslyšel shlédl na naše pokoření (v. 7)	Hospodin sestupuje níže, aby viděl (v. 6)
Záchrana	vyvedl nás z Egypta (v. 8) přivedl nás na toto místo (v. 9)	pozvedá z prachu, z kalu vytahuje (v. 7) usazuje v domě (v. 9)

Jak se Bůh projevil v exodu, tak se projevuje i v životě jednotlivého věřícího. Bůh Starého zákona je Bohem, který trůní na výsostech a shlíží do hlubiny: o jeho velikosti a vyvýšenosti můžeme mluvit jen tehdy, když mluvíme i o jeho sklánění k nám, o jeho příklonu k chudým, ležícím ve špině, k pohrdaným a slabým. Tento „Boží pohyb ke světu“, jeho zachraňující blízkost, dosahuje v Ježíši svého jedinečného vrcholu: „Způsobem bytí byl roven Bohu, a přece na své rovnosti nelpěl, nýbrž sám sebe zmařil, vzal na sebe způsob služebníka... Proto ho Bůh vyvýšil nade vše“ (F 2,6n.9). On jest „Immanuel“, je „Bůh s námi“ (Mt 1,23), božské vtělení Jahvovo.

Střed Starého a Nového zákona si navzájem odpovídají. Nejde o jiný obraz Boha, o „zrušení“ nebo „revizi“ Starého zákona zákonem Novým, nýbrž o jeho naplnění. „(Hospodin) slitoval se nad našimi otcí“, tak formuluje Nový zákon nedílnou jednotu Božích dějin záchran (L 1,72).

☛ Na str. 105 najdete instruktážní pracovní podnět k textu Dt 26,5–10.

1.5 Písmo jako pramen obnovy – Starý zákon jako korektiv

Proti transcendentizaci – imanence Starého zákona a jeho řeč o „zemi“

Starý zákon nezná – až do svého posledního období – žádné představy o transcendentnu. To je podivuhodné, protože v jeho okolí kvetly bujné kultury mrtvých (např. v Egyptě). Vira se soustřeďuje cele na *Boží jed-*

nání na této zemi. Nauky o transcendentnu odmítá Starý zákon pravděpodobně právě proto, že příliš zaváněly kultury mrtvých v okolním světě, které byly nedílně spjaty s podivnými cizími bohy.

Proto není „vykoupení“ vykopením do transcendentna nebo pro transcendentno, nýbrž konkrétní, dějinnou zkušeností: činem Jahvova vykopení Izraele je událost exodu. (Slovo „vykoupit“ je tu nutno chápat doslova jako: zbavení pout, uvolnění, osvobození, darování svobody.) Jak ale okoušejí „vykoupení“ pozdější generace Izraele? Okoušejí „ovoce“ tohoto vykopení – „zemi“ jako dar Božího požehnání.

Je to „dobrá země ... země s potoky plnými vody, s prameny vod propastných tůní ... země, kde roste pšenice i ječmen, vinná réva, fíkoví a granátová jablka, země olivového oleje a medu, země, v níž budeš jíst chléb bez nedostatku, v které ti nic nebude chybět, země, jejíž kamení je železo a z jejíchž hor budeš těžit měď.“ Je to země, ve které „se člověk dosyta nají, vystaví si pěkné domy a usídli se v nich, kde se množí skot, ovce a kozy a kde je hodně zlata a stříbra“ (srv. Dt 8,7–13).

Požehnání země se může rozvinout tam, kde Izrael žije podle své „*Tóry*“, podle společenského pořádku, který mu daroval Jahve: Jestliže nezapomenou na Jahva (srv. Dt 8,14), jestliže každého sedmého roku znovu nastolí staré, rovné majetkové poměry a prominou všechny dluhy (Dt 15,1–6.12–18), jestliže budou pečovat o sociálně slabé (sirotky a vdovy; Dt 24,17–22), takže by vlastně nemělo být chudých (Dt 15,4). Toto bratrství, které Jahve daruje a vyžaduje, zahrnuje všechny sociální vrstvy a skupiny a projevuje se také v radosti před Jahvem při velkých poutních slavnostech v Jeruzalémě (Dt 16,11.14–15).

Tak by tomu vlastně mělo být, říká Starý zákon – ale současně se také dovidáme, jaká propast zeje mezi teorií a praxí. Proroci jako Ámos a Izajáš pranýřují v 8. století křiklavé sociální rozdíly, to, že chudí rolníci musí prodávat svou zemi a na druhé straně boháči „řadí dům k domu“. Ale právě to vyvolává Jahvův hněv, protože to je převrácení jeho vůle, překroucení práva a spravedlnosti. To má teologickou brizanci: kdyby ztratil svobodný Izraelec svůj podíl na zemi

nebo kdyby se musel pro dluhy dokonce prodat do otroctví, pak by byl připraven i o svůj „dědičný podíl“ na vykoupění exodu; pak je tomu tak, jako by byl zrovna ještě v Egyptě.

Tak i očekávanou dobu spásy popisuje Starý zákon vždy konkrétními obrazy: vysazovat vinice a pít víno, zakládat zahrady a jíst jejich ovoce (např. Am 9,11–15), slavit hostinu s hojnými pokrmy (Iz 25,6–8).

Život s Bohem se vyplatí, přináší „kvalitu života“ zde a nyní. Toto základní přesvědčení Starého zákona je hrází proti jednostranné „transcendentalizaci“. Víra není žádnou „pojistkou“ pro „onen svět“, není žádným „opiem lidu“, žádnou lacinou útěchou. Tím není přirozeně řečeno nic proti naději na dovršení u Boha, na vzkříšení mrtvých. To očekává např. Ž 16. Ale křesťanství není – stejně jako židovství – *žádné (výlučné) „náboženství věčnosti“*, nýbrž naděje, která zahrnuje čas a dějiny.

Proti jednostranné spiritualizaci – poselství o Boží vládě a konkrétnost Boží vůle

Některé pojmy a obraty jsou denním používáním tak opotřebované a „otupené“, že už nikoho neznepokojují a lze s nimi snadno manipulovat: chápeme je „niterně“, „duchovně“, jak říkáme, ne „vnějšně“, konkrétně a prakticky. A tak jsme jim ulámali všechny hroty. Konkrétní a praktický způsob mluvy Starého zákona by nás mohl otevřít pro nové pochopení a novou praxi.

Příklad: Ježíš nás nazývá svými „bratry a sestrami“, a tyto výrazy se staly všeobecným jazykovým vlastnictvím. Co to však znamená, když kazatel osloví svou obec: „Milé sestry a milí bratři v Kristu“? Jistě, Nový zákon tyto pojmy konkretizuje, mluví o smýšlení „služby“, o pokoře. Ale nejsou i tyto pojmy opotřebované, zvětralé, někdy dokonce zneužívané? Neskrývalo se často pod maskou služby i panování?

Pojmem „bratr“ stanoví Deuteronomium normu např. správného chování vůči zločinci (Dt 25,1–3) nebo vykonávání královského úřadu (Dt 17,14–20): I provinilec je „bratr“ – to znamená, že ho jeho trest nesmí zbavovat lidské důstojnosti a cti („humánní výkon trestu“). Také král je „bratr“. Nesmí mít příliš mnoho koní (válečný materiál), mnoho žen („symbol jeho stavu“), nesmí hromadit zlato a stříbro („bohatství“): jeho moc musí být účinně omezena ústavou, která rozděluje úřady, a jeho srdce se nesmí vypínat nad jeho bratry.

Pojem „bratrství“ je tedy všecko jiné než (jen) duchovní, niterná skutečnost! Být bratrem nebo sestrou v Pánu neoznačuje tento rodinný vztah na nebesích, nýbrž zahrnuje všechny postoje, právní omezení moci, rezignaci na jakékoliv zdůrazňování stavovských symbolů.

Proti individualizaci – Boží láska k Izraeli

Jakkoliv osobní, ba intimní je setkání jednotlivce s Bohem ve Starém zákoně, děje se v kontextu vyvolení Izraele. Bůh chce a tvoří si lid – nikoliv vojsko jednotlivců. Výraz „vyvolení“ v nás může zanechávat nepřijemnou příchuť po nadřazenosti a domýšlivosti, po (národním) šovinismu a jednostranném „protežování“. Starý zákon sice důrazně potlačuje pokušení pýchy („Nikoli proto, že byste byli početnější než kterýkoli jiný lid, přilnul k vám Hospodin a vyvolil vás. Vás je přece méně než kteréhokoli lidu.“ Dt 7,7). Přece však je oprávněna otázka:

Co znamená to pohoršlivé mluvení o „vyvolení“ Izraele? Znamená to, že Bůh v dějinách lidí, v dějinách plných viny a násilí, stanovil nový začátek, který platí pro všechny národy. Lid, který patří osobně Jahvovi, který žije zcela z jeho vůle a podle jeho Tóry (společenského pořádku), stane se přitažlivým pro národy: stane se světlem, městem na hoře (Iz 2), nakazí ostatní svým vztahem k Bohu a svým vpravdě humánním způsobem života a uvede je pod svůj neodolatelný vliv. Podle Bible se má tímto způsobem dostat univerzální záchrana a spásy všem národům.

Slovo o „*vyvolení*“ nelze tedy chápat partikularisticky („jedine vy“), nýbrž *univerzalisticky* („vy, a skrze vás všichni“). Cesta, po které jde Bůh ke všem národům, je skromná, nenásilná cesta v dějinách, která chce přesvědčit, ucházet se o člověka, pozvat ho a nikoliv donucovat. K tomu Bůh potřebuje lid, jenž jako „kontrastní model“ svým životem ukazuje, co znamená zdárný život ve společenství s Bohem.

■ *Literatura:* B. Lang, Ein Buch wie kein anderes. Einführung in die kritische Lektüre der Bibel. (Biblische Basis Bücher 3), Stuttgart 1980, str. 222–231; N. Lohfink, Kirchenträume. Reden gegen den Trend, Freiburg 1984, str. 11–25; E. Zenger,

Das erste Testament. Die jüdische Bibel und die Christen, Düsseldorf 1991; C. Dohmen/F. Mußner, Nur die halbe Wahrheit? Für die Einheit der christlichen Bibel, Freiburg 1993

Hebrejský kánon – členění židovské Bible

Židovství člení náš Starý zákon na tři části: „Tóru“, „Proroky“ a „Spisy“.

Pět knih Tóry (dosl. „vodítko“, „návod“, „učení“, „Zákon“) je prvních pět knih Starého zákona:

- Genesis
- Exodus
- Leviticus
- Numeri
- Deuteronomium

Nazývají se také pěti knihami Mojžíšovými nebo „*Pentateuchem*“.

Toto označení prozrazuje zvyk psát obsáhlejší texty nikoli v podobě knihy (jako „kodex“), nýbrž jako svitky na papyrus nebo kůži a uchovávat je ve vlastních schránkách; z řec. „penta“ a „teuchos“, doslovně „Písmo uchovávané v pěti schránkách“.

Pentateuch obsahuje rozmanitý materiál z nejrůznějších dob. Svou dnešní podobu dostal mezi lety 500 a 400 př. Kr. Je nejstarším kanonizovaným dílem Starého zákona, a proto i částí, která požívá v židovství nejvyšší důstojnosti a úcty. Všechny ostatní knihy platí za výklad a interpretaci Tóry.

U části kánonu zvané „Proroci“ se podle dělení židovského kánonu rozlišuje mezi dřívějšími (nebo předními) a pozdějšími (nebo zadními) proroky. K „dřívějším prorokům“ patří knihy

- Jozue
- Soudců
- 1. a 2. Samuelova
- 1. a 2. Královská

a k „pozdějším prorokům“ knihy

- Izajáš
- Jeremjáš
- Ezechiel a
- 12 „malých“ proroků (v obsahu Bible knihy Ozeáš až Malachiáš).

K jádru Pentateuchu se tyto knihy připojily asi ve 3. století př. Kr.

Obsah knih Jozue až 2. Královská nám připadá spíše dějepisný než prorocký. Přesto je Židé shrnuli pod „Proroky“, protože i v jejich autorech viděli při díle lidi s prorockým duchem.

Náš Starý zákon byl Biblí Ježíše a prvotní církve. Vzdálená doba a kultura a údajně obraz násilně trestajícího Boha tvoří překážku pro naše chápání Starého zákona. Tyto těžkosti nejsou nové.

Teologicky přiměřené je pochopení, které jej pojímá jako dějinné a trvale platné svědectví o zjevení jednoho a téhož společného Boha Starého a Nového zákona. Základní zkušenost Bible: Boží zachraňující, osvobozující a povolávající přítomnost v jeho lidu a pro jeho lid.

Slovo Boží má také prorocko-kritickou funkci pro naše pojetí víry a naší životní praxi. Tak nám SZ může dopomáhat k tomu, abychom objevovali i pozemsko-časnou, konkrétně-tělesnou a mezilidskou, společenskou dimenzi naší křesťanské existence.

2 První přehled

Pod tímto nadpisem chceme jakoby z ptací perspektivy podat přehled toho, co v dalších kapitolách budeme pojednávat podrobněji. První přehled nám má pomoci k tomu, abychom při pozdějších výkladech podrželi v paměti hlavní rysy. K nim pak je vždy možno se vracet, zabývat se jimi podrobněji, a tak si dotvářet celkový obraz.

2.1 Rozsah a struktura starozákonního kánonu

Starý zákon vypadá v naší knihovně jako jakákoliv jiná kniha, ve skutečnosti je to však sbírka nejrůznějších knih, „*knihovna*“ o 46 knihách. Je to „knihovna“ kánonických spisů Izraele. Tento kánon Starého zákona vznikl po delší dobu v procesu selekce, kompozice a přepracování.

„Kánon“ znamená původně „rákos“, „měřítko“, „norma“; v našem smyslu „měřítko“; sbírka svatých knih, ve kterých církev rozeznává pravidlo a normu svého života a učení.

HEBREJSKÁ BIBLE

Tóra

Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium

Proroci

dřívější proroci

Jozue, Soudců, 1. a 2. Samuelova
a 1. a 2. Královská

pozdější proroci

Izajáš, Jeremjáš, Ezechiel a kniha dvanácti
proroků (Ozeáš, Jóel, Ámos, Abdijáš, Jonáš,
Micheáš, Nahum, Abakuk, Sofonjáš, Ageus,
Zacharjáš, Malachiáš)

Spisy

Žalmy, Jób, Přísloví, Rút, Píseň písní, Kazatel,
Pláč, Ester, Daniel, Ezdráš, Nehemjáš,
1. a 2. Paralipomenon

ČESKÝ EKUMENICKÝ PŘEKLAD

Patero knih Mojžíšových (Pentateuch)

Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri,
Deuteronomium

Knihy dějepisné

Jozue, Soudců, Rút, 1. a 2. Samuelova,
1. a 2. Královská, 1. a 2. Paralipomenon (Letopisů),
Ezdráš, Nehemjáš, Tóbit–Tóbiáš, Júdit, Ester,
1. a 2. Makabejská

Knihy mudroslovné a Žalmy

Jób, Žalmy, Přísloví, Kazatel, Píseň písní, Moudrosti,
Sírachovec

Knihy proroků

Izajáš, Jeremjáš, Pláč, Bárúk, Ezechiel, Daniel a kniha
dvanácti proroků (Ozeáš, Jóel, Ámos, Abdijáš, Jonáš,
Micheáš, Nahum, Abakuk, Sofonjáš, Ageus,
Zacharjáš a Malachiáš)

Do tabulky je zařazeno i sedm deuterokanonických knih, které v hebrejské Bibli chybějí:

Tóbit–Tóbiáš, Júdit, 1. a 2. Makabejská, Moudrosti, Sírachovec, Bárúk

Pod „Spisy“ spadají všechny ostatní knihy (jako např. Žalmy, Jób, Přísloví, Rút, Daniel, Paralipomenon /Letopisy/). Jak již poněkud vágní označení „Spisy“ naznačuje, jedná se o nejméně profilovanou oblast Starého zákona. K ní byly přiřazeny všechny spisy, které vznikly tak pozdě, že už nenalezly žádné místo v obou prvních částech kánonu.

Tento vývoj Starého zákona se zrcadlí i v Novém zákoně, kde se mluví o našem Starém zákoně. Nejsou tu ještě označení jednotlivých knih, nýbrž Nový zákon je opisuje jmény tří kanonických částí židovské tradice: „Zákon“ (J 12,34 aj.); „Zákon a Proroci“, resp. „Mojžiš a Proroci“ (Mt 7,12; L 16,16.29; Ř 3,21) a konečně na jednom místě „Mojžiš, Proroci a Žalmy“ (L 24,44).

V křesťanských Biblich byly knihy nově rozděleny (na dějepisné, naučné a prorocké) a také nově uspořádány, takže ne ve všech vydáních Bible je pořadí starozákonních knih stejné.

Jazyk: hebrejščina a řecký překlad

Původním jazykem Starého zákona je hebrejščina. Hebrejščina, původně lidový jazyk, byla od 6. století př. Kr. zatlačena aramejštinou (mateřskou řečí Ježíšovou). Hebrejščina zůstala vyhrazena Bibli, bohoslužbě a teologům. V hebrejšském Starém zákoně se nacházejí i dva texty (Ezd 4,8–6,18; Da 2,4–7,28) sepsané v aramejštině.

Hebrejšká abeceda se skládá jen ze souhlásek. Teprve v raném středověku židovští učenci (tzv. „masoreti“) vynalezli systém znamének, teček a čárek, umístěných většinou pod souhláskami, který naznačuje vokály mezi souhláskami (tzv. „vokalizace“).

Příklad hebrejškého vokalizovaného textu (Gn 1,1):

בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ

Od 3. století se stala dominantní řečí ve východním Středomoří řečtina, a to i pro Židy. Proto byl hebrejšský Starý zákon přeložen do řečtiny. Tak vznikla tzv. „Septuaginta“. Tento překlad má pro nás velký výz-

nam, protože autoři novozákonních knih citují Starý zákon vždy podle Septuaginty.

Název tohoto překladu se zakládá na legendě, podle které překlad pořídilo 72 mužů v 72 dnech.

Protože poslední starozákonní knihy vznikly teprve mezi 200 a 50 př. Kr., není divu, že byly téměř bez výjimky sepsány řecky (Moudrosti; 2. Makabejská, Júdit, Daniel 13–14) nebo se jen v řeckém překladu dochovaly (1. Makabejská, Báruk 6, Tóbijáš aj.).

Kanonický – deuterokanonický – apokryfní

Dějiny kánonu se dodnes projevují v rozsahu Starého zákona v různých křesťanských církvích. Některé „Spisy“, které se četly kolem přelomu letopočtů v synagogách, se setkávaly v jiných oblastech nebo kruzích s menší pozorností nebo byly vůbec odmítnuty. Hranice kánonu byly ještě až do 2. století po Kr. neustálené.

Tak lze vyložit, že katolická vydání Bible otiskují sedm knih (Tóbijáš, Júdit, 1. a 2. Makabejská, Moudrosti, Sírachovec, Báruk) i řecké dodatky ke knihám Ester a Daniel mezi ostatními kanonickými spisy (nazývají se „deuterokanonické“), avšak v židovských vydáních Bible chybí. V evangelických vydáních Bible jsou otíštěny většinou jako „dodatek“ ke Starému zákonu, neplatí za kanonické, nýbrž za „apokryfní“.

Hebrejšský kánon se skládá ze tří částí: Tóry, Proroků a Spisů. Tato trojdílnost obráží i vznik kánonu.

Starý zákon je sepsán hlavně hebrejšky. Septuaginta je starý a pro Nový zákon důležitý překlad do řečtiny. Kanonické knihy jsou knihy Písma svatého.

„Apokryfními“ se nazývají knihy, které nebyly pojety do kánonu.

Deuterokanonickými nazývají katolíci oněch sedm knih, resp. některé další části starozákonních knih, které nejsou součástí kánonu židovství, resp. evangelických křesťanů.

2.2 V jakém časovém či dějinném rámci se pohybuje? Přehled dějin Izraele

Úvodní poznámka: Tento oddíl chce umožnit první, rámcovou orientaci. Vysvětlivky a podrobnější výklady k jednotlivým obdobím uvedeme později. Nedělejte si proto starosti, nebudete-li s to něco přesně zařadit nebo vám nebude jasné dobové pozadí.

Dějiny Izraele v starozákonní době zahrnují období takřka jednoho a půl tisíciletí a lze je zhruba rozdělit do tří period.

*Předstátní, stát odmítající období:
kmenové společenství Izraele (1250–1000 př. Kr.)*

Tato perioda zahrnuje v Bibli vyprávění o patriarších Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi; putování do Egypta (kniha Genesis) a pobyt tam; vyjítí pod vedením Mojžíšovým, tažení pouští a pobyt pod Sínajem (knihy Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium), zábor země v Palestině (Jozue) a období „soudců“ (kniha Soudců).

Dějinné pozadí tohoto období lze relativně těžko popsat, protože máme k dispozici většinou příliš málo pramenů. Takže po historické stránce nám příběhy patriarchů (Gn 12–36) poskytují sotva jaké zachytivé body: zvyky a způsob života, o nichž se tu vypravuje, pocházejí z prostředí (velkých) rodin a čeledí a pravděpodobně se po staletí sotva měnily.

Na jeden historický zachytivý bod narážíme v poznámce Ex 1,11: Izraelci podle ní museli faraonovi stavět města pro sklady, Pitom a Raamses. Pravděpodobně se jedná o stavbu sídelního města, především za Ramsese II. (1279–1213). Události exodu leží tedy pravděpodobně v 2. polovině 13. století př. Kr.

V egyptských pramenech nenacházíme žádné zprávy o Mojžíšovi nebo vyjítí Izraelců. Z pohledu světové velmoci Egypta se muselo jednat o nevýznamnou událost, o zdařilý útěk relativně malé skupiny.

Od 12./11. století můžeme doložit kmenový svazek „Izrael“ v Palestině. Archeologické stopy nějakého „stěhování národů“ nebo velké „přistěhovalecké vlny“ však nenacházíme. Jednotlivé kmeny se mohou v ně-

jaké konkrétní situaci semknout (např. k odvrácení vojenského ohrožení), žijí však relativně nezávisle na sobě navzájem. Ještě nemají „krále“, tj. žádné centrální řízení. Jinak řečeno: Izrael tvoří kmenovou společnost, není však ještě státem.

Období státu: monarchie v Izraeli, Severní a Jižní království (kolem 1000–586 př. Kr.)

Od 10. století se z volného kmenového společenství vyvíjí stát: vzniká království. Po prvním králi Saulovi následují David a Šalomoun. Hlavním městem se stává Jeruzalém.

Po Šalomounově smrti (kolem 930 př. Kr. se stát rozpadá na dvě části: severní království „Izrael“ a jižní království „Juda“. Oba státy jdou vlastními cestami. V jižním panují Davidovci, Jeruzalém a jeho chrám jsou střediskem tohoto státu.

Zatímco severní království Izrael se svým hlavním městem Samařim je 722 př. Kr. opanováno a zničeno Asyřany, trvá jižní království Juda asi o 150 let déle. Teprve 586 př. Kr. je stihne stejný osud: je podrobena Novobabylóňany (nástupci Asyřanů). Jeruzalém a chrám jsou zničeny, horní vrstva obyvatelstva deportována. Je to začátek „babylónského exilu“.

Období nesuverénního státu: Izrael jakožto provincie cizích mocností (586–63 př. Kr.)

Babylónský exil Judejců ukončí 538 př. Kr. Peršané. Jako velmoc vystřídají Novobabylónskou říši a sledují jinou politiku. Dovolí Judejcům návrat do vlasti a podporují znovuvybudování Jeruzaléma i chrámu. Perské období je dobou literárního rozkvětu.

Kolem 330 př. Kr. začíná nástupem Alexandra Velikého *doba helénismu*. Řecká kultura a řecký jazyk si všude razí cestu, židovství zčásti přijímá toto „moderní“ proudění a adaptuje si je, zčásti se od něho kriticky distancuje.

Doba po Alexandrovi Velikém (doba nástupnických říší) je proměnlivá. Dochází k násilné helénizaci, k zákazu židovského náboženství, k povstáním a k židovskému mučednictví (období „Makabejců“, 2. stol. př. Kr.).

Ale také židovská dynastie Hasmonejců (či Hasmonevců – rodové jméno „Makabejců“) vedla ke zklamání, takže i Židé prožívali vpád Římanů (63 př. Kr. pod velením Pompeiovým) zprvu jako ulehčení.

Dějiny Izraele mají tři hlavní etapy:

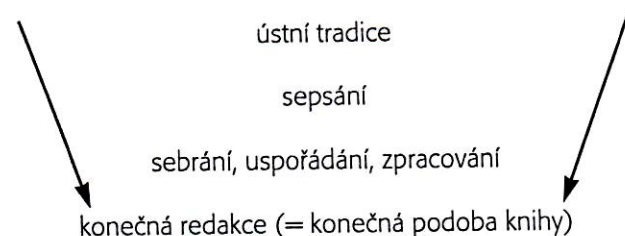
- ▶ předstátní nebo stát odmítající období, tj. dobu kmenové společnosti (rané období, až asi do 1000 př. Kr.);
- ▶ období židovského státu, resp. oddělených států Izraele a Judy (doba královská);
- ▶ období nesuverénního státu (po babylónském exilu 586 př. Kr. až do doby Římanů).

2.3 Jak Starý zákon vznikl? Jak se stal knihou?

Odhlédneme-li od několika málo knih (např. Jonáš), nevznikla žádná starozákonní kniha tak, jak vzniká dnešní literatura. Starozákonní spisy nejsou jednoduše a nebyly napsány „u psacího stolu“. *Za svůj vznik vděčí dlouhému, většinou staletí trvajícím procesu tradování.*

Ústní látky (písně, etické pokyny, právní normy, pověsti) předávala generace generaci ve velkých rodinách, čeledích nebo kmenových svazech. Často se vypravěčské látky vázaly k jednotlivým osobám (praotcům jednotlivých čeledí, např. k Abrahamovi) nebo k určitým posvátným místům (např. k Bét-elu, Jeruzalému). Tato podání byla postupně sbírána a spojována do příběhových cyklů, řad příkazů apod., a současně byla zachycována i písemně.

Tyto sbírky se ještě po staletí doplňovaly, zpracovávaly, pro tu kterou generaci nově vykládaly a „aktualizovaly“.

I když jsou jednotlivé látky velmi staré, nevznikla ani jediná biblická kniha (v té podobě, jak ji známe dnes) před dobou perské nadvlády, tedy před 5./4. stoletím (srv. k tomu 2.1). Nejsou proto většinou dílem jednoho autora, nýbrž pletivem tradic a výkladů, které rostlo po mnoho generací. V jistém smyslu to jsou spisy celého Izraele. Je v nich patrné vědomí, že jsou zavázány síle dějin a tradici a současně dosvědčují zkušenost, že každá generace si musí tyto tradované látky nově přivlastnit.

2.4 Příklad Pentateuchu

Pentateuch je nejlepším, pro bibliisty však i nejsvízelnějším příkladem dlouhých, komplikovaných dějin utváření.

První poznatky: Mojžíš není autorem, nejde o jednotný spis

Ke kritickému zkoumání Pentateuchu přispěla i židovsko-křesťanská tradice, že autorem Pentateuchu je Mojžíš.

Starý zákon sám nenazývá Mojžíše autorem; připisuje ovšem Mojžíšovi jisté části (především určité zákony) (srv. Ex 24,4; 34,27 – 28; Dt 31,9.21nn). Od 1. století po Kr. (Josephus, Filón) byl Mojžíš za autora považován. Toto pojetí se zrcadlí i v Novém zákoně (Mk 12,26; J 1,17; Sk 13,38).

Bádání o Pentateuchu postupující zpočátku ještě váhavě a nesystematicky, se propracovalo především v 19. století ke klíčové otázce jeho vzniku. Postupné systematické zkoumání stavu textu, rozdílů ve volbě slov, syntaxe, stylu, četných dublet a protichůdných vyprávění vedlo k poznatku, že není možné, aby toto dílo sepsal jeden autor.

Poslední kniha Pentateuchu, Deuteronomium, má vlastní historii vzniku. Následující pozorování se proto vztahují jen na první čtyři knihy, a zvláště na Genesis, Exodus a Numeri.

Příklad: dvojí vyprávění o stvoření v Gn 1,1–2,4a a Gn 2,4b–25

Gn 1,1–2,4a vypravuje schematicky a uspořádá ne o stvoření světa jako o „díle šesti dnů“ (opakuji se tu stejné obraty: „Bůh viděl, že to je dobré“ v. 4,10.12.18.21.25.31; „Byl večer a bylo jitro, den první“ – v. 5.8.13.19.23.31; Bůh řekl a stalo se...). Bůh stanoví hranici propastné tůni, chaosu a tvoří „zemi“ (v. 2.6.9.). Vznikají rostliny, nebeská tělesa, zvířata a nakonec lidé jako muž a žena. Sedmého dne Bůh odpočívá. Na závěr, jako „podpis“, stojí poznámka: „Toto je rodopis nebe a země, jak byly stvořeny.“ (2,4a)

V *Gn 2,4b* se opět předpokládá stav „před stvořením“: „chaos“ představuje tentokrát sucho, poušť, neexistence užitkových rostlin (v. 5). Tak vyprávění začíná tím, že vlhkost vystupuje ze země. Jahve formuje „člověka“ (hebr. *adam*) z vlhké hlíny (*adama*) a oživuje ho. Potom Bůh zakládá pro člověka zahradu se stromy (v. 8); člověk má tuto zahradu „obdělávat a střežit“. Nato Jahve zjišťuje, že člověk je sám, a tvoří z ornice zvířata. Ale člověk v nich nenalézá žádnou pomoc proti své samotě. A tak uvede Jahve na člověka hluboký spánek a vytvoří z jeho žebra bytost „z lidského těla a krve“, rovnocenný protějšek, který člověk s jásotem vítá (v. 23).

Je zřejmé, že se tu setkáváme s dvěma vyprávěními o stvoření světa a člověka, která o tom mluví velmi rozdílným způsobem.

Liší se:

- ▶ *slovník* (např. v Gn 1 se Bůh nazývá „Elohim“ – „Bůh“, v Gn 2 „Jahve“);
- ▶ *styl* (srv. schematické, slavnostní líčení v Gn 1 a svobodnější, volnější vyprávění v Gn 2);
- ▶ *sled úkonů díla stvoření* (Gn 1: člověk stvořen „šestého dne“; Gn 2: člověk stvořen na začátku);
- ▶ *kulturní předpoklady* (Gn 2 zřetelně prozrazuje perspektivu rolníka v suché krajině; Gn 1 vidí – podobně jako babylónské stvořitelské mýty – vody chaosu jako prapůvodní ohrožení života; Gn 1 má kosmologický, širší horizont, zatímco Gn 2 myslí spíše v geograficky skromnějších dimenzích).

Tato pozorování vedou k domněnce, že Gn 2 je starší text. Podporuje ji i představa o „způsobu tvoření“:

Jak si Egypťané představovali stvoření člověka: Bůh Amon jej plodí, Chnum a Hathor jej formují a oživují

Gn 2 si představuje Jahvovo konání velmi „lidsky“ – je to „řemeslník“ (např. hrnčíř, zahradník...) ve svém světě. Gn 1 formuluje přesvědčení o mocném působení Božího slova: Bůh řekne a stane se tak. Zřejmě je zde kmotrem již zkušenost prorockého slova (srv. Iz 55,10–11).

Podobné výsledky přináší zkoumání mnoha jiných textů Pentateuchu.

Dvě tematicky stejná nebo podobná vyprávění se nacházejí také na jiných místech (srv. povolání Mojžíše v Ex 3 a Ex 6; povolání Abrahama v Gn 12, Gn 15 a Gn 17). Často do sebe dvojí líčení „zipovitě“ zapadá: nezůstaly zachovány dva texty, nýbrž vzniká byť nikoliv bez obtíží – text jediný. Protiklady a „nelogický“ sled ve vypravování redaktori očividně vědomě zakalkulovali. Příkladem tohoto „zipovitého“ způsobu je Gn 6–9, „vyprávění o potopě“.

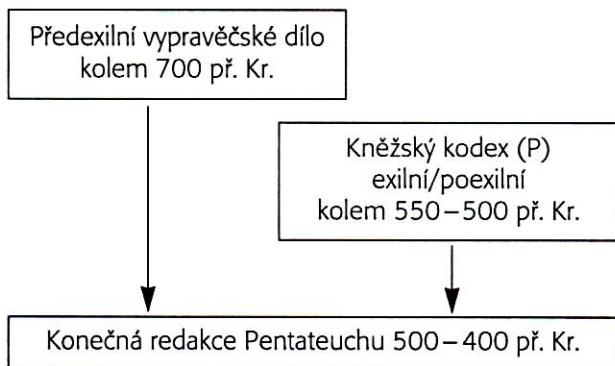
Nejpravděpodobnější vysvětlení – „vrstvy“ nebo „prameny“ Pentateuchu

Je tedy Pentateuch spojením mnoha jednotlivých vyprávění? Sestavil „konečný autor“ velký počet jednotlivých textů (dvě zprávy o stvoření, dvě vyprávění o potopě, dvě povolání Mojžíše...) Byl to pilný a také geniální sběratel? Biblická věda říká: ne. Dovedla totiž zjistit, že slovní zásoba, stavba vět, styl, teologické

akcenty v Gn 1, v jednom z obou vyprávění v Gn 6–9 a v povolání Abrahama v Gn 17 si navzájem odpovídají a znovu se vyskytují v knize Exodus, Leviticus a Numeri. Vjmeme-li tyto texty z jejich kontextu a zkusmo je seřadíme jeden k druhému, objeví se průběžné vyprávění. Zde tedy máme před sebou „pramen“, „původní záznam“, který konečný autor (nazýváme ho „konečným redaktorem“) našel již hotový. Protože vykazuje nápadný zájem o kultické dění, dostal jméno „*Kněžský kodex*“ (mezinárodní zkratka: „P“ je z německého Priesterschrift). Se značnou jistotou jej můžeme klást do exilní/poexilní doby.

Tento pramen P lze po stránce jazykové a teologické velmi zřetelně odlišit od ostatních textů. Konečný redaktor jej použil jako rámec, do kterého zasadil druhé – ty starší – části dnešního Pentateuchu. Při své činnosti nejen texty seřadil, nýbrž vytvořil mezi nimi i přechody a spoje.

Když jsme vyloupli texty pramene P z jejich dnešního kontextu v Pentateuchu, zůstává „zbytek“. Zcela jistě se rovněž nejedná o větší počet jednotlivých textů, nýbrž o podrobné dějinné vyprávění, tedy o druhý pramen. Konečný redaktor spojil P s tímto druhým pramenem, který je v každém případě starší než P. Se značnou pravděpodobností vznikl tento druhý pramen již před exilem.

Co můžeme povědět o vzniku předexilního vypravěčského díla? Je to dílo, do něhož byly pojaty jednotlivé ústní a písemné tradice? Zde jsou odpovědi obtížné. Klasická „hypotéza o pramenech“ vychází z toho,

že i toto předexilní vypravěčské dílo bylo sestaveno ze dvou samostatných pramenů: z „*Jahvisty*“ (zkratka: „J“) a z „*Elohisty*“ (zkratka: „E“). Biblisté se domnívali, že Jahvista vznikl asi kolem 1000–900 př. Kr., Elohist mezi 800 a 700 př. Kr. Předexilní dějinné dílo – spojení Jahvisty a Elohisty – označujeme zkratkou „JE“ a nazýváme je „Jehovista“. Tuto hypotézu nacházíme ve většině učebnic.

Hypotéza o vzniku tohoto předexilního pramene se ovšem v posledních letech znovu stala předmětem vědecké diskuse. Předně pokud jde o „E“: Zde máme k dispozici jen určité texty, které se připisují E. Buďto byly do JE pojaty jen části tohoto pramene. Nebo – a to je pravděpodobnější – J byl později doplněn různými („elohistickými“) texty, a tak vznikl JE, aniž by E byl kdy samostatným pramenem („elohistické fragmenty“).

V poslední době se však ozvaly i pochybnosti o existenci J v rané době královské. Vzniklo snad předexilní vypravěčské dílo teprve kolem 700 př. Kr., a byly v něm snad spojeny nikoli rozsáhlé vypravěčské celky, nýbrž menší okruhy vyprávění a tradic?

Historie vzniku Pentateuchu je proto velmi komplikovaná a nebude ji v jednotlivostech možno nikdy zcela rekonstruovat. Jisté je, že Pentateuch je „literatura tradice“ a ne „literatura autorská“: že tedy není dílem jednoho autora. Jisté také je, že tu byly sebrány četné a obsáhlé ústní a písemné tradice z různých dob (asi od 1200 do 400 př. Kr.). Za zajištěnou platí v bádání i existence nejmladší vrstvy, Kněžského kodexu, a jejího datování do exilní a poexilní doby. Předexilní dějiny Pentateuchu lze objasnit méně snadno. Hypotéza, představená v této knize, je stále ještě ta, která je většinou zastávána a která se také nachází ve většině učebnic. Při tom je však třeba pamatovat na to, že bádání pokračuje a není možný žádný definitivní soud.

☛ Chcete-li se dále zabývat „vrstvami Pentateuchu“, na str. 107–110 najdete pracovní podnět k „příběhu o potopě“ (Gn 6–9).

■ *Literatura*: W. H. Schmidt, Einführung in das Alte Testament, Berlin – New York 1989, str. 40–58

Starý zákon vznikl po staletí v procesu odvíjejícím se od ústního podání, přes počátky písemného zachycení, sbírání a pořádání materiálů až ke konečné redakci.

Kdo otevře jakoukoli knihu Starého zákona, nemá co do činění s textem jednoho autora jedné určité doby. Velmi často jde o pletivo textů, v němž výslednou jednotu spřádají nejrůznější vlákna. V rámci několika málo veršů se může čtenář nebo čtenářka setkat s autory z 9., 5. a 3. století.

Především jsou dějiny vzniku Pentateuchu dlouhé a komplikované. Byly do něj v průběhu staletí vetkány různé, původně samostatné prameny: předexilní vypravěčské dílo (JE), které snad již představuje spojení „Jahvisty“ a „Elohisty“ (elohistických fragmentů) a Kněžský kodex.

Jejich spojení nazýváme „redakcí (redakcemi)“.

KONTROLNÍ OTÁZKY:

1. Popište těžkosti, které mají křesťané se Starým zákonem a „pokusy o záchranu“, které nemohou doopravdy uspokojit.
2. Upřesněte v čem spočívá jednotnota Starého a Nového zákona?
3. K čemu církev potřebuje Starý zákon a v čem může Starý zákon korigovat jednostranné způsoby našeho nazírání?
4. Jmenujte tři části kánonu židovské Bible.
5. V jakém jazyce je napsán Starý zákon (resp. jeho převážná část)?
6. Co je „Septuaginta“?
7. Co znamenají pojmy kanonický – deuterokanonický – apokryfní?
8. Jmenujte tři velké etapy izraelských dějin.
9. Doplňte větu: „Knihy Starého zákona nejsou větší dílem jednoho jediného autora, nýbrž ...“
10. „Autorem pěti knih Pentateuchu je jedna osoba, a to Mojžíš.“ Toto tvrzení už nelze dnes zastávat. Jmenujte postřehy a důvody, proč tomu tak je.
11. Jak si dnešní bádání představuje vznik Pentateuchu? Popište v hrubých rysech tuto hypotézu. V kterých ohledech je dnes běžná hypotéza sporná?